

Куліш Пантелеймон Олександрович

Біографія (2)

(1819-1897)

письменник, історик, фольклорист, етнограф, перекладач

Народився Пантелеймон Олександрович Куліш 7 серпня 1819 року в містечку Вороніж колишнього Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер — Шосткинський район Сумської області). Панько Куліш, так він згодом підписуватиметься, був дитиною від другого шлюбу заможного селянина Олександра Андрійовича і дочки козацького сотника Івана Гладкого Катерини. Дитинство хлопця пройшло на хуторі під Воронежем, де в атмосфері особливої пошани до народних традицій, слова, пісні, казок, легенд, переказів формувався характер майбутнього письменника. З кінця 30-х років П.Куліш — слухач лекцій у Київському університеті. Вступити до цього престижного навчального закладу йому так і не вдалося, оскільки не мав документального підтвердження свого дворянського походження, хоча його батько й був вихідцем з козацько-старшинського роду. Однак слухання лекцій на словесному, а згодом на правничому факультеті стали для нього мало не визначальним періодом життя. Набуті таким чином знання дозволили йому дістати місце викладача у Луцькому дворянському училищі. У цей же час П.Куліш заявляє про себе як письменник. Пізніше П.Куліш працює на різних посадах у Києві, Рівному. Опублікувавши перші розділи роману "Чорна рада" у журналі "Современник" за 1845 рік, письменник здобуває визнання громадськості. Ректор Петербурзького університету П.Плетньов запрошує його на викладацьку роботу до університету. Через два роки, за рекомендацією Петербурзької Академії наук, П.Куліш дістає направлення у західнослов'янський край для вивчення слов'янських мов, історії, культури та мистецтва. Вирушає з ним і дружина Олександра Білозерська, — вони щойно побралися, і на весіллі боярином у нареченого був Тарас Шевченко, щирий і веселий друг "гарячого Панька". Але недовго тривали захоплюючі часи експедиції. У польській столиці Куліша заарештовують за належність до Кирило-Мефодіївського товариства. Після тривалих клопотань йому дістається, зрештою, не таке вже й суворе покарання, яке закінчилося поселенням у Тулі. Тут Куліш осягає мистецтво романіста, перечитуючи світову класику, штудіює європейські мови, плідно працює як письменник. Згодом, знову ж за допомогою друзів, він домагається відміни суворого режиму й оселяється в Петербурзі. Весь той час продовжує натхненно творити, але заборона друкувати ще діяла. У 1856 — 1857 рр. з'являється нарешті його двотомне видання "Записки о Южной Руси", збірка безцінних фольклорно-історичних та етнографічних нарисів, що викликала загальне схвалення. Особливо успішним і плідним у творчому плані був для письменника 1857 рік. З'явився друком роман "Чорна рада", український буквар і читанка — "Граматка", "Народні оповідання" Марка Вовчка під його загальною редакцією, відкривається власна друкарня. Письменник, сповнений грандіозних планів на майбутнє, чекає цензурних послаблень, клопочеться виданням

першого українського часопису. Переймаючись патріотичним вихованням свого народу, приступає до написання "Історичних оповідань", перші з яких "Хмельнитчина" і "Виговщина" з'являються в журналі "Основа" у 1861 році. Працюючи у Варшаві в 1864—1868 рр., з 1871 року у Відні, а з 1873 — у Петербурзі на посаді редактора "Журнала Министерства путей сообщения", П.Куліш готує тритомне видання "История воссоединения Руси", яку з розчаруванням і навіть обуренням зустріла українська громадськість. Невдовзі він і сам переконується у хибності своїх поглядів. Довершенням усіх сумнівів став Емський указ 1876 року, згідно з яким заборонялося друкувати українською мовою будь-які тексти. Пантелеймон Куліш перебирається на хутір Мотронівку на Чернігівщині, який перейменовує на честь дружини (літературний псевдонім якої — Ганна Барвінок) Ганнина Пустинь. Тут він укладає збірку "Хуторская философия и удаленная от света поэзия", яку після появи у світ 1879 р. цензура заборонила, видання було вилучено з продажу. В останні роки свого життя письменник багато перекладає. Сповнений нових творчих задумів, Пантелеймон Куліш зустрічав 1897 рік, але, на жаль, 14 лютого полум'яне життя його обірвалося.

Пантелеймон Куліш був однією з найколеритніших постатей свого часу в українській літературі. Культурницьке подвижництво, що виокремлювало його навіть серед плеяди видатних сучасників, захоплено вітала величезна частина суспільства, мимоволі утворюючи навколо його особистості атмосферу творчої таємничості. Той постійний інтерес підтримувався передовсім самою діяльністю П.Куліша. В основі її — бажання дійти своїм словом і думкою до найширших народних мас. Саме цим і зумовлена його діяльність над перекладом Біблії українською мовою. Саме з цією метою він брався за видання дешевої книжкової серії "Сільська бібліотека". Саме тому він послідовно і твердо здійснює активну діяльність на формування в суспільній свідомості переконання про життєву необхідність розвитку національної літератури, української мови, без нормального функціонування якої на всіх рівнях поступ нації неможливий. Життєва позиція Пантелеймона Куліша, його громадянська заангажованість часто відзначалися драматичною суперечливістю, що інколи призводило до неоднозначного їх розуміння і сприйняття суспільним загалом. Справді, важко назвати П.Куліша людиною компромісів, але непохитність його стосувалася основного — збереження самобутності українського народу, його духовних надбань, традицій, культури. Пристрасна натура письменника мовби металася в постійному пошуку пристановища для тих високих устремлінь, що жили в його і як людину, і як громадського діяча. Навіть особисте життя "гарячого Панька" позначене відчутними слідами — рубцями набування того досвіду. Пантелеймон Куліш одружився з молодшою сестрою свого товариша Василя Білозерського Олександром. 24 січня 1847 року вони справили весілля. Після весілля молодята вирушили до Праги, куди Пантелеймона Куліша як молодого перспективного вченого Академія наук направляла у наукове відрядження. Сталося ж непередбачене: по дорозі до місця призначення Пантелеймона Куліша арештовують у Варшаві. Цей страшний удар долі, а згодом — тяжкі роки поневірянь, злигодні, поліцейський нагляд гнітючим тягарем лягли на

плечі молодого подружжя. Через нервові перенапруження у Олександри Михайлівни стався зрив вагітності, після якого вона вже не могла стати матір'ю. Пантелеймон Куліш незгоди й випробування тамував у роботі. Як він це робив, як ішов по життю, найкраще скажуть слова його побратима Василя Білозерського: "Куліш належав до тих людей, які своїм благородством, чемністю, великодушністю і розважливістю викликають повагу до нього кожного, хто має з ним справу. Він чоловік практичний і діяльний і не любить хапатися то за одно, то за друге і особливо неприхильний до того, що не схвалено спокійним глуздом. Діяльність його найдужче зосередилась на літературі й на вдосконаленні життя, яке він переважно вбачає в ділі, і тільки діло вважає істотністю. Всяке захоплення, яке не має певної корисної мети, що на неї одразу ж можна звернути увагу, йому одворотно. Життя своє він провадив, займаючись літературою й живописом; робити добро невідкладно там, де випадає нагода, — він вважає головним обов'язком". Опорою, підтримкою й захисницею стає для письменника в цей період його дружина. Але час від часу якогось первісного замісу ностальгія охоплювала пристрасну душу письменника. І він пробує шукати вихід у нових романтичних захопленнях. Відомий його епістолярний роман з Олександрою Григорівною Милорадовичівною, освіченою панночкою з Калюжинець на Чернігівщині. Олександра Михайлівна терпляче зносила тяжкі хвилини родинного нерозуміння і мужньо чекала урівноваження свого коханого чоловіка. Згодом, справді, їхнє сімейне життя налагоджується, і 1858 року вони вирушають за кордон. Але сталося так, що через деякий час Пантелеймон захоплюється звабливою "московкою" Марією Маркович. Це був спалах шалених почуттів після спокійного платонічного роману з Милорадовичівною. Він так захопив, засліпив письменника, що став причиною глибоких душевних страждань: "Я в цілому світі не знаходжу спокою...". Згодом це захоплення минуло, але присмак самотності, невдоволення чимось вищим лишався. Розпалося і подружнє життя. Щоправда, в українській літературі це захоплення має чітко закарбований відбиток. Саме завдяки старанням як редактора і видавця з'явилися на світ "Народні оповідання" колишньої дружини українського фольклориста Опанаса Марковича. А з ними й нове ім'я — Марко Вовчок (цей псевдонім для Марії придумав сам Пантелеймон Куліш). Окремо стоїть його захоплення Параскевою Глібовою, першою дружиною нашого великого байкаря. Ці й подальші спроби знайти вихід з тупикового душевного стану не дають письменникові ані найменшого заспокоєння. Вікова мудрість, досвід нелегких літ переконливо наvertали Куліша до одного: терпіння, віра, надія, любов, сподівання й чекання Лесі, своєї першої і вірної дружини, не замінити у цьому житті нічим. Можливо, що саме таке осягнення життя давало йому право пізніше сказати: "Так, я щасливий своєю жінкою: така українка, що прямо захват!.. Жінка розумна, тверда в намірах, чутлива до бідувань людських, словом, гідна найвищого місця в громаді". А так згадувала про свого чоловіка уже на схилі свого життя Ганна Барвінок — Олександра Михайлівна Білозерська-Куліш: "Я хоч господарством і займалася, та цілком йому (чоловікові) співчувала, його палким душевним пориванням — самозреченню, що він робив для добра України і розвитку

народу. Він самозрікався заради ідеї. Їздив у Галичину й тут усе відроджував, бо вони зовсім денаціоналізувались, так само як і наші, забуваючи свою мову рідну й хто ми. Там польщизна утискує, а тут русицизм, а можна й ті мови знати, навіть потрібно, і своєї не забувати, і молодим письменникам завжди рукописи виправляв, свої літературні праці вбік відкладав. Він мав у собі стільки магнетизму, що навіки підкорив мене собі... Ми прожили 50 років, і бажала б, щоб увесь світ був наповнений такою тихою чарівливою ніжною симпатією. Поетична його душа регулювала іноді лад моєї дисгармонійної. Бачачи таку довершеність перед собою, в образі людини, — це мені imponувало, і я дивилась на це явище з подивом і вдячністю творцеві й побожно шанувала його, а тепер ще немічна, утративши його... ...подібні люди, як він, дуже рідкісні — віками родяться..." Простежуючи все життя Пантелеймона Куліша: многотрудне, подвижницьке, пристрасне, — мимоволі зупиняєшся на словах, ним же сказаних у "Слові над гробом Шевченка": "Ти говорив своїй непорочній музі:

Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли, — у нас нема Зерна неправди за собою...

Великий і святий завіт! Будь же, Тарасе, певен, що ми його собою і ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив еси. Коли ж не стане в нас снаги твоїм слідом простувати, коли не можна буде нам так, як ти, безтрепетно святу правду глаголити: то лучче ми мовчатимем, — і нехай одні твої великі речі говорять людям вівіки і віки чисту, немішану правду". Вони все і пояснюють. У них увесь Пантелеймон Куліш, "піонер культури на Україні", за словами М.Зерова.

** Що ж до ідеального революціонера-громадянина, то більшого за Панька Куліша не знайти. Здається, тільки він один маячить світлою плямою з темного українського минулого. Тільки його можна вважати за справжнього європейця, за ту людину, яка наблизилась до типу західного інтелігента. /**М.Хвильовий.**/

** Спасибі тобі, Богу милий друже мій великий, за твої дуже добрі подарунки і, особливо, спасибі тобі за "Чорну раду". Я вже її двічі прочитав, прочитаю і третій раз, і все-таки не скажу більш нічого, як спасибі. Добре, дуже добре ти зробив, що подарував "Чорну раду" по-нашому. Я її прочитав і в "Руській бесіді", і там вона добра, але по-нашому лучче. /**Т.Шевченко.**/

** Мабуть, я не помилюся, коли скажу, що в тодішній українській літературі ми не знайдемо твору — поезії, белетристики, публіцистики, — де б так повно, з такою силою переконання було окреслено завдання українського національного відродження. Куліш — ідеолог і творець української нації в її шляхетських елементах, Куліш — консолідатор розпорошених прошарувань української дрібномаєткової інтелігенції, Куліш — організатор національної культури... /**О.Дорошкевич.**/